

AMERICKÝ KLUB DAM

Milena Secká

V únoru 1858 se vrátil do Prahy z téměř desetiletého exilu ve Spojených státech amerických Vojta Náprstek.¹ Vrátil se bohatší o zážitky i zkušenosti, které toužil doma zúročit.² Praha jej však příliš nenadchla; česká intelektuální společnost uzavřená do sebe, spolkový život nebyl ještě příliš rozvinutý, technický rozvoj se za deset let nezměnil a stejně tak i kulturní a společenský život. Náprstek, i když dostal amnestií možnost návratu, byl nadále policejně sledovaným „amerikánem“ s velmi omezenými možnostmi pohybu. Velmi záhy vytvořil z domu své matky Anny Fingerhutové centrum, kde se scházeli nejen jeho přátelé, ale všichni, kdo se chtěli něco nového dozvědět a stranili všeobecnému pokroku. Starobylý dům U Halánků na Betlémském plácku s výnosnou vinopalnou a pivovarem se tak během krátké doby stal známým politickým salonem, kde se scházeli nejen politici, ale také vědci, literáti, umělci i cestovatelé. V ryze mužské společnosti se pravidelněji objevovaly bez doprovodu pouze dvě ženy, a sice Božena Němcová a Karolina Světlá; pro ostatní vlastenky byla návštěva společensky možná jen v manželově doprovodu. Náprstek se z ciziny vrátil mimo jiné s přesvědčením, že ženám nepřísluší jen místo v domácnosti. V liberální severoamerické společnosti byly ženy veřejně i politicky činné, vedly školy, nemocnice, nadace a také se pochopitelně vzdělávaly. V českém prostředí ještě k takové přeměně názorů na postavení ženy nedozrály podmínky. Školy byly pro dívky jen základní, movitější měly možnost soukromých hodin, ale o středním, odborném natož pak o vysokém školství si mohly dívky jen nechat zdát. Přesto mnohé toužily po vzdělání, ale společenský diktát určoval ženě pouze roli manželky a matky.

Vojta Náprstek si z Ameriky přivezl velké množství knih, které daly základ jeho proslulé knihovně, jež byla k dispozici všem návštěvníkům domu. Náprstek knihovnu dál programově budoval, protože v osvětě a vzdělání viděl lék na většinu problémů společnosti. Kromě knih si přivezl z Ameriky také několik představ, které chtěl v Praze realizovat. Na prvním místě to byla jakási instituce, která by poskytovala nejrozumnější informace široké veřejnosti a napomáhala bojovat s kulturním a hospodářským zaostáváním české společnosti. Po návštěvě světové výstavy v Londýně v roce 1862 a seznámení se s moderně pojatým muzeem v Kensingtonu nabyla Náprstkova myšlenka obrysů průmyslového muzea. Z Londýna přivezl Náprstek další knihy a časopisy, ale také názorné didaktické pomůcky a technické exponáty pro zamýšlené průmyslové muzeum. Ještě v tomtéž roce přivezené předměty vystavoval na Střeleckém ostrově na první průmyslové výstavě. Expozice byla doplněna odborným předváděním a zájem Pražanů předčil očekávání. Nejvíce pozornosti vzbuzovaly tzv. strojky

pro domácnost, jako byly žehličky, pračky, ždímačky, ledničky, plynové sporáky, šicí stroje a Papinův hrnec. Výstava byla také doplněna odbornými přednáškami, kde mimo jiné V. Náprstek poprvé vzpomněl čas, který stráví ženy ruční prací v domácnosti a kolik by ušetřily používáním těchto novinek. Ušetřený čas by pak mohly věnovat studiu, protože jen vzdělané matky mohou vychovat kvalitní potomstvo zaručující dobrou budoucnost národa. První přednáška byla věnována strojům kuchyňským a pracím, druhá šicím a ledničkám. Třetí přednáška pořádaná již v roce 1863 se pro obrovský zájem konala na Žofině, za účasti 1 000 posluchačů a Náprstek ji věnoval snahám o zlepšení postavení žen ve společnosti a sociálním problémům. Čtvrtou přednášku pak navštívilo 1 500 posluchačů, z nichž dvě třetiny tvořily ženy nejen z Prahy, ale i z venkova. Náprstek, aby podpořil návštěvnost výstavy ženami, stanovil vstupné jen pro pány a ženy měly vstup zdarma. Záměrem nebylo jen vybrání peněz, ale především přilákání žen k návštěvě, což se podařilo. Čtvrtou přednášku věnoval Náprstek ženskému vzdělání, vzpomněl snah ze 40. let kolem Budče³ a nabádal k obnovení myšlenek ženské emancipace.

Postavení žen nebyla otázka, se kterou by se Náprstek setkal až v Americe. Naopak prvním zářným vzorem mu byla nesporně jeho matka, která ve 44 letech podruhé ovdověla (Vojtovi bylo šest let) a dokázala nejen vychovat své syny, ale navíc udržet pivovar i vinopalnu a nespornou pílí je dovést k prosperující živnosti. Od mládí toužila po vzdělání, kterého se jí nemohlo dostat a tak alespoň svým synům se snažila zabezpečit univerzitní vzdělání. V době Náprstkova návratu z Ameriky ještě nebylo zvykem, aby žena sama vedla tak rozsáhlou a náročnou živnost a navíc se s ní dopracovala velikého jmění. Anna Fingerhutová pocházela z chudých poměrů a když se stala velmi zámožnou pražskou majitelkou vinopalny, nikdy nezapomněla na chudé.⁴ Od mládí tak měl Náprstek ve své matce vzor ženy přirozeně inteligentní, pracovitě, emancipované a navíc velmi štedré ke všem potřebným.

Reakce na Náprstkovy přednášky byla velká, nejen v novinách, ve společnosti, ale také mezi vlastenkami. Národně probudilé ženy se scházely u kněžny Jenny Taxisové a později u Karoliny Světlé, která jim tlumočila Náprstkovy názory. Po návštěvě Náprstkovy čtvrté přednášky se v Národních listech objevilo svolání „Českám“, kde devět žen v čele s Jenny Taxisovou vyzývalo ženy k finančním příspěvkům na stavbu chystaného průmyslového muzea.⁵ 3. února 1863 obdržel Náprstek jak písemnou formou, tak i veřejným otištěním v Národních listech tzv. adresu českých paní s 300 podpisy uvědomělých Češek. Náprstek byl označen za prvního zastávce práv žen, který se nebál veřejně poukázat na požadavek ženského školství. Po těchto veřejných projevech se však nestalo nic neobvyklého. Ženy se dál scházely v soukromí salonů, česká veřejnost se věnovala sbírce na postavení Národního divadla a myšlenka průmyslového muzea jako by usnula. Náprstek ji však úmyslně neventiloval, nechtěl třístit národní zájmy – divadlo bylo přednější. Dál se u něho scházela česká inteligence, dál

bojoval s úřady za povolení průmyslového muzea a dál si dobíral K. Světlou za to, že české ženy se ozvaly sice novinovou výzvou, ale k nápravě svého postavení nic nevykonaly.

V domě U Halánků se na pravidelných dýcháncích kromě politických debat také objevovaly přednášky o nových objevech, nových literárních dílech, zajímavých zážitcích. 15. ledna 1865 se měla pořádat přednáška prof. Studničky o astronomii a pana Náprstka napadlo pozvat K. Světlou a její přítelkyně. Ty byly přednáškou tak nadšeny, že si nejen vymohly další pokračování, ale ještě téhož večera založily Americký klub dam. Bylo to dobrovolné sdružení Češek, které se chtěly vzdělávat podle nejmodernějších metod, tedy „po americkém způsobu“ a slovo „americký“ bylo v té době synonymem pro „moderní“. Americký klub tedy neměl nic společného s Amerikou v pravém slova smyslu, ani s Američankami, naopak, členkou mohla být jen Češka. Klub nebyl policejně zaregistrován a z toho záhy vyplynuly určité potíže, protože vše, co se dělo v domě U Halánků včetně Vojty Náprstka bylo pro pražskou policii podezřelé.

Zatím to tedy bylo jen volné přátelské scházení, ovšem s určitými pravidly a zásadami. Náprstek dal klubu k dispozici svoji knihovnu a také své prostory, kde se dámy třikrát týdně scházely. V čele stálo ředitelstvo, tj. předsednice, jednatelka a pokladničná, které bylo voleno valnou hromadou vždy na jeden rok. Klub měl také svého protektora, kterým byl až do své smrti Vojta Náprstek. Nejen že Klubu dal k dispozici svůj dům, ale také své zkušenosti a kontakty a v neposlední řadě také své finance. Druhým velkým podporovatelem klubu se stala paní Anna Fingerhutová, která vždy podporovala myšlenky svého syna a Americkému klubu dam byla velmi štědrá mecenáškou.

Cíle Klubu byly stanoveny v následujících regulích:

1. vzdělávat sebe, získat tolik vědomostí a zručností, aby se každá členka v případě potřeby dokázala sama uživit;
2. podporovat dobročinné „blahodárné“ ústavy;
3. propagovat nové myšlenky a stroje a jejich zavedení do domácností;
4. pečovat o děti a mládež.

Vzdělání žen bylo zabezpečeno jednak samostudiem v Náprstkově knihovně, pořádáním jazykových kursů⁶, výukou sborového zpěvu⁷ a k zušlechtění těla sloužily i hodiny v pronajaté tělocvičně na Vinohradech. Nejoblíbenějším zdrojem informací však byly nedělní přednášky, které zajišťoval i financoval pan Náprstek a při kterých se střídali nej přednější mužové politiky, vědy i umění té doby.⁸ Přístup na přednášky měly výhradně ženy a muži, kteří samozřejmě o tyto přednášky měli rovněž zájem, mohli naslouchat z vedlejší místnosti pouze malým okénkem ve dveřích. Za třicet let činnosti, kdy byla přednášková činnost nejhojnější, se konalo 497 přednášek, jichž se zúčastnilo 28 000 žen. Tematicky přednášky zahrnovaly nejrozumnější obory od astronomie, přes medicí-

nu, psychologii, chemii, fyziku, geologii, ekonomiku, právo, filosofii, náboženství, historii, umění, literaturu až po poutavá vyprávění cestovatelů. Přednášky se konaly pouze v zimních měsících, na jaře, v létě a na podzim pan Náprstek organizoval exkurse a výlety za poznáním přírodních i historických památek a rarit. Výlety se pořádaly nejvíce v letech 1865–1884, uskutečnilo se jich 283, z toho 16 bylo vícedenních. Mimo výlety se pořádaly také exkurse, tehdy nazývané „poučné vycházky“ a v letech 1865–1888 se jich uskutečnilo celkem 271. Dámy navštívily historické objekty, paláce a kostely, školy, vědecké instituce, knihovny, muzea, výstavy, soukromé sbírky a obrazárny, továrny, cukrovary, tiskárny, sociální ústavy, nemocnice, věznice i hřbitovy. Na výlety i na vycházky si dámy s sebou braly doprovod z rodiny nebo přátele, ale často také děti ze škol, či chovance z ústavů a přišlo-li na akci jen padesát klubistek, pak s doprovodem to byl vždy úctyhodný zástup, který v pražských ulicích i na venkově vzbuzoval posměšky i údiv.

Pro léta 1865–1889 máme velmi podrobné statistické údaje týkající se činnosti Amerického klubu dam (AKD), které vyšly dokonce i tiskem. Za toto období se v klubu vystříдалo celkem 893 žen, což je značně vysoké číslo. Ačkoliv byl klub založen jen čtyřiceti devíti ženami, záhy měl kolem 200 členek a jeho obliba byla velmi výrazná. Kromě známých spisovatelek a žen veřejně činných jako byla Žofie Podlipská, Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská, Věnceslava Lužická-Srbová, Tereza Nováková, Gabriela Preisová, Renata Fügnerová-Tyršová, Anna Holinová, Zdenka Braunerová, sestry Kalašovy, byly členkami ženy a dcery jak předních rodin české inteligence (Čelakovská, Havlíčková, Erbenová, Němcová, Purkyňová, Riegrová, Studničková, Šafaříková), tak i středních vrstev. Mezi zakládajícími členkami byla i Josefa Křížková, dcera sladovníckého v pivovaře U Halánků, pozdější manželka Vojty Náprstka. Podobně jako většina svých vrstevnic, byla zapálenou vlastenkou toužící po vzdělání, ale také ochotnou kdykoliv pomoci trpícím, potřebným i českému národu. Po matce Anně Fingerhutové byla Josefa Křížková pro Vojtu Náprstka druhou výraznou osobností, která určovala jeho osud.⁹

Kromě vzdělání měl Klub na druhém místě podporu ústavů a nemocnic. Klub byl svou činností v mnohém první a ukazoval cestu dalším spolkům a organizacím. Po jeho vzoru vznikaly další organizace, které začaly pořádat přednáškové cykly, jež tolik proslavily právě AKD. Mnohé členky Klubu se samy staly zakladatelkami nových spolků a v praxi dokazovaly to, co se v Klubu naučily. Podobně to bylo i s péčí o nemocné a postižené. Dámy chodily pravidelně do slepeckého ústavu předčítat a hluchoněmé děti braly z ústavu na vycházky, do muzea i na výlety. Prosazovaly tak zcela novou myšlenku, že také člověk postižený má právo žít (pokud je to možné) ve společnosti a ne celý život jen za zdmi ústavu. Dále měly dámy vytipovány nemocnice, kam pravidelně docházely o svátcích (včetně posvícení) a přinášely pohoštění, ale také podle našeho slovníku kulturní pásma. Nemocní dostávali cukrovinky, koláče, tabák a také rosolku z Náprstkova podniku.¹⁰

Již rok po svém ustavení prokázal Klub svou schopnost rychle pomoci tam, kde je to zapotřebí a svou aktivitou se dostal do povědomí širší veřejnosti. V roce 1866 vypukla prusko-rakouská válka, která svými bojišti zasáhla i na naše území. Od dubna se dámy připravovaly na příjezd raněných šitím prádla (na 6 šicích strojích, které zakoupil pan Náprstek, a které byly k dispozici v čítárně Amerického klubu v domě U Halánků) a v červnu po kruté bitvě u Sadové byly pražské nemocnice doslova zaplaveny raněnými, pro které chyběly léky, obvazy, prádlo i obsluhující personál. Od června pak až do konce září chodily členky Klubu třikrát týdně do pražských nemocnic navštěvovat raněné. Celkem se vystřídal při 66 návštěvách, kdy kromě prádla a obvazů přinášely pití (z Náprstkovy podniku limonádu, víno a rum), karty, psací potřeby a něco ke čtení (rozdáno bylo 1 171 knih a 1 438 novin). Dámy raněným také předčítaly nebo psaly dopisy, kterých bylo celkem 518 v šesti jazycích.¹¹ Praha byla obsazena Prusy a byl vyhlášen výjimečný stav. Mimo jiné to znamenalo i zrekvírování veškerého kuřiva, po kterém však ranění nesmírně toužili. Dvě členky Klubu se tedy odvážily dojet na pruskou posádku okupující Hradčany a u nepřátelského velitele si tabák pro raněné vyprosily. Bylo ho 9 centů 71 liber, 102 571 doutníků a 488 dýmek. Za charitativní činnost dámám poděkoval i sám císař František Josef I. a vlastnoručním listem ze dne 26. 10. 1866 udělil uznání za věrnost, loajalitu a patriotismus projevený za války.¹² Válka pak zasáhla do klubového života ještě jednou, a sice přesně za deset let, v roce 1876, kdy se bojovalo v Bosně a Hercegovině. Klubistky pořídily z vlastních zdrojů devět beden prádla a 21 beden prádla a cupaniny nasbíraly a odeslaly do Záhřebu a Sarajeva.

Nedílnou součástí činnosti Klubu byla také péče o děti a mládež, a to jak nemocné a postižené, tak i o sirotky. Dámy pravidelně navštěvovaly děti v opatrovnách u Sv. Štěpána, na Hrádku a ve vlašském sirotčinci, o svátcích je obdarovávaly doma šitými a pletenými oděvy, ale také drobnými dárky, obutím, psacími potřebami, hračkami, cukrovinkami a ovocem. Pro všechny děti z těchto ústavů také chodily zdobit vánoční stromečky, což byla pro Pražany ještě nevídaná událost.

Z Ameriky si Náprstek přivezl také myšlenku vybudování dívčího sirotčince, kde by se dívkám dostalo potřebného vzdělání a zaopatření, aby odtud mohly odejít do života. V původních plánech měl být sirotčinec dokonce v budově široce koncipovaného průmyslového muzea. I když si tento úkol vzal za svůj také AKD a pořádal sbírky a dobročinné akce, patrně jako jediný z Náprstkových předsevzetí se neuskutečnil. Nashromážděno bylo přes 60 000 korun, ale v realizaci byli „předběhnuti“ arcivévodkyní Giselou, která otevřela na Hradčanech první dívčí sirotčinec. Klub proto založil nadaci a z úroků uloženého jmění byl v tomto sirotčinci vychováván určitý počet dívek.¹³ Několik sirotek bylo také umístěno do náhradních rodin a Klub na výchovu a vzdělání dívek přispíval. Příkladem šel sám pan Náprstek, který se ujal pěti dívek a spolu se svou ženou se jim snažil vytvořit harmonické dětství a zabezpečit klidnou budouc-

nost. Podobně i některé členky Klubu přijaly do svých rodin sirotky, či alespoň na ně přispívaly.¹⁴

Novinkou, která budila podiv a byla komentována i v novinách, bylo pořádání tzv. dětských zábav.¹⁵ Byly to Náprstkem organizované a do nejmenších detailů pečlivě připravené školní výlety. Té první zábavy, která se konala v roce 1867 na Rohanském ostrově, se zúčastnilo 1 400 dětí z různých pražských škol, pro které pan Náprstek spolu s klubistkami připravili kulturní i sportovní vyžití. Pan Náprstek také zajistil veškeré potřebné hračky a sportovní nářadí a nezbytné bohaté občerstvení.¹⁶ Všechny další zábavy (bylo jich za necelých dvacet let uspořádáno 50) byly již organizovány vždy pro žáky jedné školy z nejchudších částí Prahy, kde si děti neměly kde hrát a kde byly nejhorší životní podmínky. Výlety směřovaly do Hvězdy, Roztok, Bubenče, na Cibulku, Nebozízek a průměrně se jich vždy zúčastnilo kolem sta dětí asi z osmnácti pražských katolických i evangelických škol. Děti vždy spořádaně procházely se svými učiteli a dámami z Klubu Prahou a praporky v rukou, zpěvem a bubnováním budily pozornost chodců, kteří se často zastavovali a obdivovali zástupy dětí, za kterými vždy krácel koník táhnoucí vozík s limonádami, občerstvením a cvičebním nářadím. Dámy vždy přesně připravily program doplněný plánky a seznamy žactva i dozoru a pan Náprstek pro ně vydal tiskem také zpěvníčky a nejrůznější kokardy a papírové odznaky, kterými se děti pro větší přehlednost označovaly. Po smrti Vojty Náprstka tyto zábavy zanikly, aby je objevilo až naše století jako vzor z Anglie a Francie.

Náprstek také spolu se svou ženou podporovali Spolek pro pěstování květin školními dětmi, když jim několikrát propůjčili dům U Halánků i novou muzejní budovu k „podělování květinami“. Při všech těchto akcích asistovaly členky AKD, které byly organizátorkami, i když původcem často skrytým byl pan Náprstek.

Zmiňujeme-li aktivity Klubu týkající se školství, je třeba vzpomenout ještě dvou důležitých činů. Několik členek AKD založilo v roce 1871 Ženský výrobní spolek a v roce 1885 další členky spolu s Josefou Náprstkovou založily Domácnost, první českou školu kuchařskou.¹⁷

Pro rozvoj dívčího školství měla velký význam snaha Elišky Krásnohorské, které se s podporou Vojty Náprstka podařilo v roce 1890 otevřít Minervu, první soukromou dívčí střední školu.¹⁸

Zcela zvláštní aktivitou Klubu, s kterou začal jako první, byla péče o hroby významných českých osobností. Dámy si mezi sebou rozdělily pražské hřbitovy a v předdušičkovém období hroby vyčistily a ozdobily. Zasluhou AKD byl také postaven pomník Boženě Němcové na Vyšehradě, jehož odhalení bylo 6. 6. 1869 velkou společenskou událostí. Později Klub organizoval sbírky a věnoval nemalé částky na pomníky M. D. Rettigové, O. Sklenářové-Malé, E. Krásnohorské a dalších žen. Finančními prostředky Klub podporoval také dostavbu chrá-

mu sv. Víta, stavbu Národního divadla, Českého Průmyslového Muzea, Národního muzea, pomníku M. Jana Husa aj.

Členky Klubu byly horlivými vlastenkami a je jisté, že při každé možné příležitosti vystupovaly veřejně se svými názory. Veřejnou manifestací bylo již odhalení pomníku B. Němcové a určitým vrcholem byla perzekuce Klubu poté, co několik členek umístilo v roce 1867 na Bílé Hoře v Praze věnec s trikolórou a nápisem „Nedáme své vlasti zahynouti!“ Přímé účastnice akce včetně Žofie Podlipské byly odsouzeny k 48 hodinám vězení a byla to i záminka k přísnému policejnímu sledování klubové činnosti a k snaze toto sdružení zakázat. Náprstek byl několikrát policejně předvolán a mezi členkami se objevila i udavačka. Policejní tažení proti AKD vyvrcholilo 15. 2. 1870, kdy byl Klub oficiálně zakázán, protože neměl registraci a neodpovídal zákonům spolčovacím.¹⁹ Členky se však nedaly, nadále se scházely pod hlavičkou Bývalý americký klub českých dam a činnost pokračovala v neztenčené míře. Kromě přednášek²⁰, vycházek a výletů to byla práce se školními dětmi, podpora ústavů a především snaha získat finanční prostředky nejen pro potřebné a postižené, ale také pro nově vznikající Náprstkovo muzeum.

To bylo pod názvem České Průmyslové museum otevřeno v roce 1874 zatím v provizorních prostorách a členky AKD si vzaly nad ním doslova patronát. Nejen že pomáhaly instalovat předměty, ale také provázely návštěvníky, podávaly odborný výklad a zajišťovaly dozor.

80. léta jsou také dobou, kdy se poprvé objevují v Praze Češi, kteří v 50. letech minulého století a později emigrovali do Ameriky. Přijížděli poprvé do nově otevřeného Národního divadla, na sokolské slety, Jubilejní výstavu či jen na návštěvu. Pan Náprstek dal napsat nad dveře svého domu nápis: Co srdce pojí, moře nerozdvojí! a toto heslo plně vystihovalo zaměření Náprstkova domu a jeho muzea. Zahraniční krajané byli vždy v domě U Halánků vítáni, věděli, že pan Náprstek shromažďuje archiválie o jejich životě v cizině i knihy jimi vydávané a mnohdy také posílali zajímavé exponáty pro průmyslové muzeum. Vítáni byli nejen panem Náprstkem, ale také dámami z Amerického klubu, které je často provázely po městě a podávaly potřebné informace.

Činnost Klubu citelně poznamenala v roce 1894 smrt Vojty Náprstka, s kterým skončilo první a na činnost velmi bohaté období v historii AKD. Aktivita se zaměřily na práci pro knihovnu a muzeum, shromažďování financí na dobročinné účely a nepočetné přednášky si zajišťovaly členky samy. Bylo to možné, protože již vyrostla generace mladých žen, které byly vzdělané a schopné své vědomosti dále předávat. Mezi členkami již byly i ženy samostatně pracující jako učitelky, vychovatelky, ošetřovatelky, sekretářky a dokonce i naše první lékařky. Největší akcí AKD po smrti jeho protektora bylo zbudování památníku k jeho nedožitým 70. narozeninám. Pomník ve tvaru kamenného stolu byl postaven na Nebozízku a dodnes připomíná Náprstkovy zásluhy v péči o školní

mládež.²¹ Po dvou letech byla otupena bolest nad ztrátou Vojty Náprstka a pokračovatelkou jeho snah se stala paní Náprstková. Její největší zásluhou se stala přestavba muzejní budovy, která byla rozšířena do dnešní podoby. Spolu s členkami Klubu se tedy opět stěhovalo, uklízelo, opravovalo a opět instalovalo. Zároveň však paní Náprstková přišla s myšlenkou pořádat pro pražské služby kulturní pořady, které by je vzdělávaly i pobavily. Přípravy zabraly dva roky, bylo třeba najít sál, sehnat úřední povolení, zajistit dozor i úklid, ale velké úsilí bylo nakonec korunováno úspěchem. Akce byla oficiálně nazvána Nedělní dýchánky pro dělné ženy a dívky všech odborů²² s cílem: „ušlechtilou zábavou zjemňovati mravy dělných žen a dívek. Hlavními prostředky k dosažení cíle toho, mimo vhodnou četbu jsou zpěv a hudba, jež mocný mají vliv na mysl lidskou.“²³ 17. 11. 1901 tak první Nedělní dýchánek zahájil řadu, která skončila až v roce 1913. Prvním místem konání byla největší učebna svatohavelské školy v Praze, ale zájem byl tak obrovský, že se musel hledat sál větší, a tak po provizoriích v Měšťanské besedě se Nedělní dýchánky natrvalo přenesly do velkého sálu Konviktu.²⁴ Program všech dýchánek byl pevně stanoven: „1. četba rázu mravoučného a vlasteneckého, 2. deklamace básní; 3. scénické provedení jednotlivých vhodných prací dramatických; 4. zpěv sólový a sborový; 5. zpěv národní za účastenství všech shromážděných.“²⁵ Na první dýchánek přišlo 420 žen a dívek a jako památku si odnášely tištěné provolání, ve kterém Česko-americký klub dam vysvětloval účel dýchánek a uváděl nejbližší termíny příštích. Druhého dýchánku se zúčastnilo již 750 žen a návštěvnost stále stoupala jistě i díky tomu, že vstup byl zdarma a termíny byly navíc předem oznamovány v tisku.²⁶ Od roku 1910 byly tištěny programy, které na zadní straně většinou uváděly texty národních písní, jež se nakonec hromadně zpívaly. Paní Náprstková i dámy z Klubu byly přesvědčeny, že pracující ženy si zaslouží nejlepší možný program, a tak zprvu vystupovaly pouze umělkyně z Národního divadla, známé literátky a básnířky (H. Kvapilová, H. Benoniová, M. Hübnerová, O. Sklenářová-Malá, V. Pittnerová a další) a teprve později také muži, většinou však proslulí svým uměním i v zahraničí (České pěvecké kvarteto, mužský sbor pražského Hlaholu, S. Ondříček, F. Kmoch a další). Svým projevem, ať již dramatickým nebo hudebním působili na posluchačky a seznamovali je přístupnou formou se světově proslulými díly hudebními i literárními. Později se na program dostávaly také přednášky, většinou k výročí slavných osobností nebo u příležitosti návratu slavných cestovatelů. S velkým ohlasem se setkaly především přednášky P. Aloise Svojsíka²⁷ o jeho cestách do Palestiny, což doprovázel „světelnými obrazy“ nebo vyprávění Josefa Kořenského o „Žaponsku“. Dámy z Klubu, které měly na starost organizaci a dozor při dýcháncích, měly ještě jednu velkou zásluhu a sice seznamovaly s historií Náprstkova muzea, upozorňovaly na dny otevřených dveří a prováděly expozicemi. Pořádání této záslužné činnosti bylo ukončeno v roce 1913, kdy byl sál Konviktu přestavěn na biograf a napřesrok vypuknuvší světová válka ukončila činnost zábavných podniků.

Roku 1907 postihla AKD druhá velká ztráta, 13. 9. zemřela paní Josefa Náprstková a to znamenalo konec soukromému sdružení, které na veřejnosti reprezentovala právě „paní Pepička“. Ještě téhož roku byl policejně Klub zaregistrován pod názvem Český americký klub dam²⁸ a Kuratorium, které nadále vedlo Náprstkovo muzeum Klubu potvrdilo používání knihovny i čítárny každou středu a sobotu.

Za první světové války se činnost Klubu zaměřila jednak na práci pro muzeum a na řízení nadací, které Klub spravoval. Byl to především Fond Českého amerického klubu Dam z Náprstkova domu pro dělné ženy a dívky, jehož úroky byly každoročně rozdělovány dvěma ženám „k práci neschopným a do Prahy nepřislušným“.²⁹ Dále se pořádaly přednášky, novoroční dýchánky³⁰ a dámy se vzdělávaly v knihovně a také z vlastních zdrojů kupovaly knihy pro knihovnu. Ještě v roce 1905 zavedly novinku, a sice vyhradily určité dny a hodiny v týdnu pro dětské čtenáře. Dámy vždy připravily vhodné knihy, obrázkové časopisy a podle předem stanoveného plánu se v čítárně střídali žáci jedenácti pražských škol. Po první světové válce se k činnosti přidala ještě finanční podpora spolků a dobročinných akcí, která se záhy stala převládající aktivitou Klubu.³¹ Takto existoval Klub až do května roku 1941, kdy byly schůzky přerušeny a ještě před tím musel Klub změnit své označení na Naprstek's Damenklub in Prag.

Schůzky byly obnoveny až v roce 1944 na Žofíně³² a první poválečná schůzka v domě U Halánků byla 20. června 1945. Činnost se s přibývajícím věkem členek omezila na vypůjčování knih, podporu spolků a ústavů a rozhodování o nadačních místech. Chybou členek tohoto období bylo, že nezajistily dostatečný počet mladých členek, které by mohly převzít vedení a dále rozvíjet činnost. Pravidelné schůzky Klubu začaly v roce 1947, kdy se opět měnil název Klubu, tentokrát na Americký klub českých dam. Než však mohlo dojít k výraznému oživení činnosti, přišel Únor 1948. S ním i noví lidé do vedení muzea, začaly neshody s ředitelstvím, které v polovině roku 1948 Klub z muzea vyhodilo.³³ Nemožnost volně disponovat spolkovými penězi, politické klima, které rozhodně nepřálo klubu, který měl ve svém názvu slovo „americký“, nepochopení ze strany muzea a v neposlední řadě i pokročilý věk členek ukončil činnost spolku. V listopadu 1948 byly úředně zrušeny spolkové nadace, které se rozplynuly spojením s mnoha podobnými.³⁴ Zpráva o činnosti knihovny Náprstkova muzea za rok 1948 uvádí: „3. III. 1948 oficiálně ukončil činnost Americký klub dam, požívající pohostinství v knihovně Náprstkova musea vůlí jeho zakladatele od roku 1865 až do zmíněného data.“ Posledními dosud nalezenými archiváliemi je korespondence, z níž vyplývá, že se členky Klubu ještě sporadicky scházely zhruba do roku 1950.³⁵

Uzavřela se tak jedna z kapitol dějin ženského hnutí v českých zemích. Americký klub dam byl prvním, byť neoficiálním sdružením žen, které připravovalo podmínky pro změnu názorů na postavení dívek a žen ve společnosti.

Členky Klubu byly průkopnicemi na poli kulturním, osvětovém a politickém. Svou prací denně dokazovaly, že žena nepatří jen do domácnosti a má své plnohodnotné místo i ve společnosti.

Zušlechťování ducha četbou, přednáškami a hudbou, studium cizích jazyků, aktivní cvičení a turistika, přijímání technických vynálezů a jejich prosazování do života – to jsou zásady nadčasové, které přijal za své i znovuoobnovený Americký klub dam, který při Náprstkově muzeu pracuje již od počátku roku 1996.

POZNÁMKY

¹ Kodym, S.: Dům U Halánků. Praha 1955; Šolle, Z.: Vojta Náprstek a jeho doba. Praha 1994.

Za účast v bojích na barikádách ve Vídni v roce 1848 hrozila studentu práv Fingerhutovi (Náprstkovi) perzekuce, a proto utekl do Ameriky; Památník třicetileté činnosti bývalého Amerického klubu dam (1865–1895). Praha 1896.

² V Americe se snažil Náprstek zprvu uživit nejrůznějšími pracemi (kolportér, pouliční prodáváč, kameník, výrobce rakví, lepič obálek apod.) až se nakonec usadil v městečku Milwaukee, kde si otevřel knihkupectví a půjčovnu knih. Mimo to vydával satirický časopis, stal se veřejným notářem i zástupcem německé společnosti pro pomoc přistěhovalcům.

³ Budeč měla přednáškami poučovat především ženy a když zanikla, emancipační hnutí žen se přeneslo do soukromých salonů. Mezi vlastenkami, které se z Budče znaly vynikaly především B. Rajska a B. Němcová. Po roce 1848 vystoupili na obhajobu ženského vzdělání Honorata Zapová, Hanuš hr. z Kolovratů a Jan kníže z Lobkowicz. Byly to však ojedinělé snahy jednotlivců, kteří bez většího úspěchu bojovali s vžitými názory na postavení a úlohu žen.

⁴ Pro svou vyhlášenou dobročinnost byla Anna Fingerhutová známa po celé Praze jako Paní-maminka od Halánků. Pověst o ní roznosili po Čechách i Slovensku studenti, poutníci, dráteníci a jiní potřební, kteří v jejím domě dostali najíst a zdarma zde přespávali.

⁵ „...Dne 9. února b. r. odbývá se – jak známo – na Žofině velká národní beseda. A tu vyzýváme Vás, paní a dívky České, byste se dostavily v oděvu slušném ale co možná jednoduchém. Peníze ale, které jste hodlaly vydati na krajky, stužky a jiný zbytečný šperk, věnujte úkolu nadzmiňnému – věnujte je průmyslovému muzeu.

Tato sesterská oběť ve prospěch všeobecného vzdělání a pokroku národního ozdobí čela Vaše mnohem skvěleji než věnec z nejemělejších květín, než nejskvostnější perle a drahé kameny...”

Národní listy 3, 27. 1. 1863, Denní zprávy – Českám.

⁶ Dámy si organizovaly kursy francouzštiny, angličtiny, italštiny, ruštiny a esperanta.

⁷ Pěvecký sbor zkoušel jednou týdně, zpívalo se po přednáškách, na výletech a na akademiích. Sbor vedl původně skladatel F. Kaván, kterého vystřídala slečna Havelková, pozdější druhá manželka známého mecenáše Hlávky. F. Kaván složil pro Americký klub dam (dále AKD) mnoho písní a sborů, upravoval národní a lidové písně, které pan Náprstek vydal pro potřeby AKD v tištěném zpěvníčku.

⁸ K nejznámějším přednášejícím patřili: prof. J. Durdík, prof. J. Goll, prof. dr. O. Hostinský, Fr. Kaván, prof. J. Kořenský, prof. T. G. Masaryk, prof. Mužák, V. Náprstek, Ž. Podlipská, prof. J. E. Purkyně, J. V. Sládek, prof. Fr. Studnička, dr. M. Tyrš, J. Vrchlický ad.

- ⁹ Secká, M.: Josefa Náprstkova. Res Musei Pragensis 1997, 9.
- ¹⁰ Dámy chodily pravidelně předčítat do ústavu slepých, nadělovat do ústavu hluchoněmých, do blázince a chorobince sv. Bartoloměje, do chorobince na Karlově a do ústavu pro choromyslné na Slupi. Jen v chorobinci na Karlově bylo za 20 let obdarováno 6 370 nemocných.
- ¹¹ Po dobu válečného stavu v Praze nesměla být odtud odesílána pošta. Pan Náprstek jednou týdně posílal zvláštního posla do Plzně, který zde poštu od raněných vojáků ofrankoval a odeslal.
- ¹² Na pátém místě seznamu oceněných je jmenován Americký klub dam (Damen Comité) a za ním Vojta Náprstek (Adalbert Fingerhut, Bürger).
- ¹³ Tímto způsobem byly podporovány sirotky až do konce druhé světové války.
- ¹⁴ Kromě pietního aktu na Vyšehradě, kterého se zúčastnila celá přední česká společnost, pořádal AKD večer na Žofině koncert, který byl na svou dobu raritou. Na organizaci a účinkování se podílely pouze ženy, což vzbudilo zasloužený obdiv i ohlas v zahraničních novinách.
- ¹⁵ Klika, J.: Vojta Náprstek, přítel české mládeže a české školy. Praha 1895.
- ¹⁶ Při příležitosti dětské zábavy na Rohanském ostrově byl prvně zpíván děťmi Pochod od F. Kavána: Krásný hled je na ten boží svět, který se později dostal do školních zpěvníků.
- ¹⁷ AKD byl zakládajícím členem, mnohé dámy byly v jejím výboru či vedení – první předsedkyní byla zvolena spisovatelka Věnceslava Lužická-Srbová. Zahájení předcházela výstava kuchařských strojů a náčiní (konaná z popudu V. Náprstka), otevřená u příležitosti 100. výročí narození M. D. Rettigové na Žofině. Její výtěžek uspil otevření této první české kuchařské školy.
- ¹⁸ Minerva mohla být úředně schválena jen díky vydatné „slovní obraně“ V. Náprstka na patričních úřadech. Přihlášených 51 žaček do prvního ročníku svědčilo o vzrůstající touze žen po vzdělání, tak jak si to před 30 lety přály zakladatelky AKD.
- ¹⁹ Státní ústřední archiv (dále SÚA), fond České místodržitelství (dále ČM) 1856–1883, sg. 30/6/188
C. K. místodržitelství výnosem ze dne 20. 8. 1869 č. 42336 nařizovalo AKD, aby ve lhůtě 4 neděl podal spolkové stanovy. O nezájmu registrovat AKD svědčí dochovaný doklad, ve kterém se dámy vymlouvají na pobyt na venkově na letních bytech a po návštěvách, a proto nemohou stanovy předložit.
- ²⁰ Pravidelné zimní přednášky předních odborníků probíhaly do roku 1886. Mezi tím se v Praze rozrostl spolkový život a přednášková činnost po vzoru AKD kvetla na mnoha místech. V Klubu však přednášky neskončily, jen jich bylo méně a častěji přednášely samy klubistky.
- ²¹ Památník měl stát v Královské oboře, kde Náprstek nejraději pobýval a sledoval ruch staveniště na Výstavišti (před Jubilejní a Národopisnou výstavou). Toto území však patřilo eráru a ten pomník nepovolil. Přes veškeré protesty a intervence význačných osob bylo jednání neúspěšné a nakonec byl povolen pomník na Nebozízku. Mramorový stůl nese nápis: „Na památku pohoštění, jež poskytoval Vojta Náprstek v letech 1865–1883 mládeži pražských škol“ a byl slavnostně odhalen za účasti školních dětí, členek AKD a přátel 17. dubna 1896.
- ²² Josefa Náprstkova navrhovala již v roce 1880, ještě za života svého muže, aby vzdělávacím přednáškám pořádaným v čítárně knihovny Náprstkova muzea byly přítomny ženy z nejširších vrstev a aby některé neděle byly vyhrazeny jen služkám. Tento záměr však paní Pepička neprosadila – nenezájmem V. Náprstka, nýbrž pro jeho přílišnou zaměstnanost v nově otevřené budově muzea a malé prostory knihovny takovým akcím nevyhovovaly.

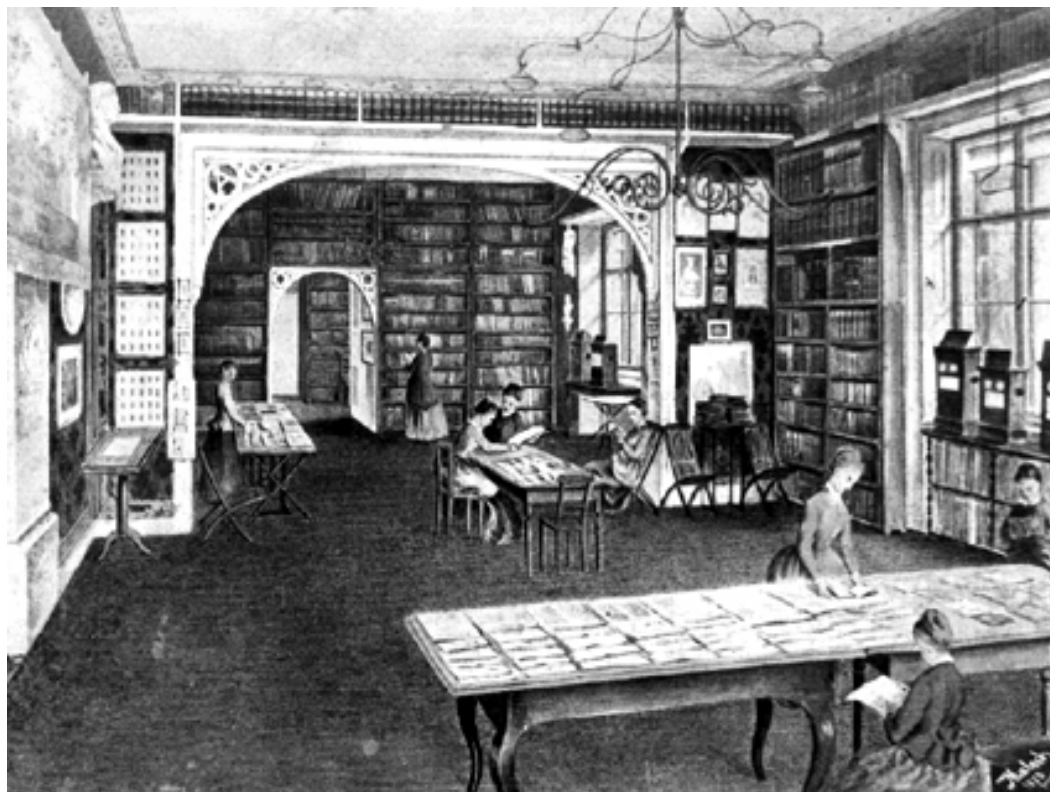
- ²³ Náprstkovo muzeum, Archiv AKD. Dopis ze dne 2. 12. 1901 Amerického klubu dam Radě královského hlavního města Prahy.
- ²⁴ Měšťanská beseda zprvu svolila s pronájmem, ale po prvním dýchánku požadovala omezit počet návštěvnic (další dýchánek nebyl proto anoncován v novinách), vydávat vstupenky a nakonec urážlivým a hanlivým dopisem smlouvu vypověděla. Dámy při hledání vhodného sálu oslovily Spořitelnu, bylo jim nabízeno Rudolfinum, ale nájem byl již tehdy pro nevýdělečný spolek nepřijatelný. Nakonec vzaly za vděk blízkým Konviktem, který po všech stránkách vyhovoval.
- ²⁵ Náprstkovo muzeum, Scrap-book č. 17, „Dýchánky“.
- ²⁶ Úplný soupis dýchánků viz Secká, M.: Americký klub dam. Český lid 82, 1995, 1, s. 64.
- ²⁷ P. Alois Svojsík, kaplan od Trinitářů ve Spálené ulici, byl bratrem jednoho z členů Českého pěveckého kvarteta, které bylo stálým hostem dýchánků. Tak se tento pokrokový kněz dostal do kontaktu s paní Náprstkovou a AKD.
- ²⁸ SÚA, ČM 1901–1910, sg. 30/319/30.
- ²⁹ Základní vklad činil 2 000,- K a úroky z něho měly být rozdělovány vždy 17. 4. (v den narození V. Náprstka). Nadace existovala až do roku 1941, kdy byla sloučena s dvěma jinými pod názvem „16. sloučená nadace Amerického klubu českých dam, Jana Vokouna a Markéty Konráthové“ a ještě jednou pak sloučena za války do chudinské a dobročinné nadace hlavního města Prahy.
- ³⁰ Dýchánky zavedl krátce po svém návratu z Ameriky Vojta Náprstek. Byla to setkání přátel a známých, z nichž mnozí byli význačnými osobnostmi politického, kulturního i společenského života. Hlavním účelem bylo seznamovat jednotlivé osoby mezi sebou a předávat si nejnovější poznatky, objevy i zážitky. Nejslavnějšími a nejvyhledávanějšími byly tzv. novoroční dýchánky, na které zvali manželé Náprstkovi od roku 1875 tištěnými pozvánkami. Na novoroční dopoledne se v domě U Halánků sešlo mnoho set lidí, zvány byly také děti ze sirotčinců a ústavů, chráněnky i vlastní děti členek AKD. Všechny klubistky přicházely nejen pozdravit své známé a svému příznivci popřát, ale také vypomáhaly s organizací a pohoštěním.
- ³¹ Seznam spolků a organizací, do kterých AKD v letech 1911–1948 pravidelně přispíval:
- Deylova výchovna slepých, Filantropická Družina bývalých žákyň vyšší dívčí školy v Praze, Český spolek pro ochranu mládeže pro Horní Litvínov a Chuděřín, Spolek „Domov pro děti opuštěné a osiřelé“ v Praze, Tělocvičná jednota Sokol, Záchrana – Ústřední sdružení ženské pro mládež v Praze, Dámský kruh – spolek pro osamělé paní a slečny, Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek v Praze, Česká zemská komise pro ochranu dětí a péče o mládež, Paní Svaté Ludmily v Praze, Okresní komise pro péči o mládež v soud. okresu Vršovickém, Ženský výrobní spolek český v Praze, Jednota učitelek mateřských škol král. hlav. města Prahy, Minerva, spolek pro ženské studium v Praze, „České srdce“ národní sdružení pomocné, Kulturní jednota československá, Sdružení akademicky vzdělaných žen aj.
- ³² Za rok 1944 se konalo celkem 18 schůzek na Žofině.
- ³³ Své odmítavé stanovisko ředitelství argumentovalo stavebními úpravami muzea, které v té době nebude přístupné pro nikoho. Dopis ze dne 20. 5. 1948. Archiv AKD.
- ³⁴ Výnos z Nadace Amerického klubu dam k opatření a výchování zcela osiřelých dívek československých byl převeden na Ústřední dětský domov (poslední chovanka byla stanovena ještě v roce 1942).
- ³⁵ Podle klubových stanov přešel zbytek majetku AKD na Náprstkovo muzeum všeobecného národopisu a veškeré písemnosti údajně předala jednatelka Marie Vávrová-Preisová tajemníkovi muzea O. Havlíkovi.

PŘÍLOHY

*Max Švabinský: Vojta Náprstek, největší český demokrat. Perokresba, 1898.
Originál v majetku Náprstkova muzea*

J. Maloch: Čítárna Amerického klubu dam. Lavírovaná kresba, 1875. Originál v majetku Náprstkova muzea

Odhalení pomníku Boženě Němcové na Vyšehradě členkami Amerického klubu dam 6. 6. 1869

První dětská zábava pořádaná Americkým klubem dam v Praze r. 1867 na Rohanském ostrově

Zdenka Braunerová: Knihovna Náprstkova Českého Průmyslového Musea, čítárna Amerického klubu dam. Kresba, 1895. Originál v majetku Náprstkova muzea.

ZUSAMMENFASSUNG

AMERIKANISCHER DAMENKLUB

Milena Secká

Vojta Náprstek gab im Januar 1865 Anlass zur Gründung des Amerikanischen Damenklubs in seinem Hause U Halánků auf dem Bethlehem-Platz. Zuerst handelte es sich um freundschaftliche Frauenvereinigung, die wir ohne Übertreibung für ersten Frauenverein in böhmischen Ländern ansehen können. Die Klubitätigkeit wurde vor allem auf die Vermittlung allgemeiner Kenntnisse der Teilnehmer gerichtet; weil die Damen in ihrer Weiterbildung sich den modernsten Lehrmethoden anpassen wollten und in ihrem Klub die Westvorlagen bevorzugten, haben sie ihm den Namen „Amerikanischer Klub“ gegeben. Damals benutzte man die Bezeichnung „amerikanisch“ als Synonymum für alles moderne und durch solche Anwendung im eigenen Namen wollte sich dieser Klub zu den fortschrittlichen Ideen bekennen. Neben der Selbstunterrichtung in der Náprstek-Bibliothek widmeten sich die Damen der Teilnahme an den Bildungsvorträgen und Exkursionen sowie der charitativen Tätigkeit; sie sorgten für Körperbehinderte und Kranke, für Waisen, Schulkinder und Jugendliche; sie unterstützten auch den Einsatz der modernen Technik im Haushalt. Sie unterstützten auch Verwirklichung aller Náprsteks Ideen, z. B. Gründung eines Industriemuseums und Mädchenwaisenfürsorge.

Der Klub setzte seine Tätigkeit auch nach dem Tod seines Gründers und Behüters Náprstek fort und später auch nach dem Ableben seiner Gemahlin Josefa. Er hat von seinem Bildungsprogramm Abstand genommen und widmete sich vorzugsweise den charitativen Aktivitäten, weil schon die ersten Mitglieder dieses Damenklubs die Gründe des Mittel- und Fachschulwesens für Mädchen gelegt und somit mehrere Möglichkeiten zur Bildungsverbretung geschafft haben. Die Tätigkeit des Amerikanischen Damenklubs wurde im J. 1948 gewaltsam unterbrochen, aber im J. 1996 wurde sie im Rahmen des Náprstek-Museums wieder aufgenommen.